

ÎNCEPUTURILE LUPTEI PENTRU EMANCIPAREA FEMEII ÎN ROMÎNIA (SECOLUL AL XIX-LEA)

de P. CÎNCEA

Evoluția socială internațională, din secolele XVIII—XIX, a dezvăluit neconcordanța între ideile de libertate și egalitate — afișate de burghezie, în perioada progresistă a existenței sale — și menținerea femeilor, deci a aproximativ jumătate din populația lumii, în stare de inferioritate economică, intelectuală, civilă și politică.

Către sfârșitul secolului al XVIII-lea, în timpul Revoluției Franceze, s-au făcut primii pași ai emancipării femeii. În perioada de reacțiune care a urmat, sub despotismul napoleonian, acest început de emancipare a femeii, ca și alte realizări ale revoluției burgheze, a fost limitat pînă aproape de suprimare¹, încît în secolul al XIX-lea, evidenta stare de inferioritate a femeilor a creat pe plan internațional un viu curent pentru egalizarea drepturilor economice, intelectuale, juridice și politice ale ambelor sexe.

Menținerea femeii în stare de inferioritate intelectuală, civilă, politică a fost comentată în multe lucrări literare, istorice și filozofice burgheze, din secolele XVIII și XIX. Nedepășind limitele intereselor clasei burgheze, căreia ei îi aparțineau, autorii acestor lucrări n-au explicat cauzele economice ale situației femeii în societățile bazate pe exploatare și, în consecință, n-au indicat realele mijloace pentru remedierea acestei situații.

Clasicii marxismului au cercetat și explicat situația femeii în comuna primitivă și orînduirile sociale bazate pe exploatare, au căutat și au găsit calea eliberării femeii; ei au dezvăluit conținutul economic al menținerii femeii în inferioritate intelectuală, civilă și politică, au arătat că problema emancipării femeii nu poate fi separată din ansamblul problemelor sociale și au rezolvat-o, legînd-o de transformarea revoluționară a lumii. O culegere de texte marxiste, referitoare la situația femeii în societățile bazate pe exploatare și la eliberarea ei reală în

¹ Amintim că legislația civilă dată de Napoleon — Codul civil, care limita drepturile femeii — s-a aplicat și în atara Franței în alte țări ale Europei, printre care și Romînia.

socialism și comunism, dă o imagine a locului larg acordat acestei probleme în operele marxiste, subliniind importanța ei¹.

K. Marx a comentat exploatarea femeii muncitoare în orînduirea capitalistă² și a subliniat „...caracterul inuman al situației generale a femeii în societatea actuală”³. De asemenea, Fr. Engels a descris condițiile grele de muncă a femeilor în capitalism⁴; urmărind evoluția familiei de-a lungul tuturor orînduirilor sociale, el a explicat situația juridică a femeii în capitalism și condițiile eliberării ei: „inegalitatea de drepturi... nu este cauza ci efectul asupririi economice a femeii... Prima condiție a eliberării femeii este ca întregul sex feminin să fie reintrodus în munca socială. Fapt care, la rîndul lui, cere ca familia izolată să înceteze de a mai avea caracterul de unitate economică a societății... Emanciparea femeii nu va fi cu puțință decît atunci cînd ea va participa la producție pe scară socială largă”⁵.

O remarcabilă lucrare, consacrată descrierii situației femeii în orînduirile presocialiste și emancipării ei în socialism, este *Femeia și socialismul* de A. Bebel, consecvent discipol al lui Marx și Engels⁶.

Chestia lucrătoarelor și a femeilor de acuma de Clara Zetkin se referă la cauzele economice ale situației social-politice a femeilor în capitalism, cu observații speciale asupra necesității emancipării femeilor muncitoare, ca factor însemnat în lupta proletariatului împotriva exploatării.

Definind inegalitatea în drepturi a femeii ca „revoltătoare rămășiță a iobăgiei și a evului mediu”, V. I. Lenin a stabilit caracterul luptei pentru emanciparea femeii, arătînd că aceasta este o revendicare a revoluției burghezo-democratice, care, nerezolvată pînă la capăt în sens burghezo-democratic, nici chiar în statele burgheze cele mai înaintate din lume, devine o sarcină a revoluției proletare⁷. Lenin a arătat că acei conducători înaintați ai revoluțiilor burghezo-democratice, care au fost bine intenționați în încercarea lor de a realiza emanciparea femeii n-au reușit „deoarece i-a împiedicat «respectul» față de sacra proprietate privată”⁸. În mai multe rînduri, Lenin a subliniat faptul că într-o societate bazată pe exploatare și menținerea proprietății private, nu

¹ *La femme et le communisme. Anthologie des grandes textes du marxisme.* Paris, 1950.

² Vezi K. Marx, *Capitalul*, vol. I, cartea I, E.P.L.P., București, 1957, pp. 408—413, 508—509.

³ *Ideem*, *Sînta familie*, cap. VIII, în Marx-Engels, *Opere*, vol. 2, București, 1953, p. 220.

⁴ Fr. Engels, *Situația clasei muncitoare din Anglia*, în Marx-Engels, *Opere*, vol. II, București, 1958, pp. 386—388, 449—451.

⁵ F. Engels, *Originea familiei, a proprietății private și a statului*, în Marx-Engels, *Opere alese* (în două volume), vol. II, București, 1955, pp. 248—249, 283.

⁶ Aprecierea asupra conținutului pozitiv al activității lui A. Bebel în general și asupra însemnătății lucrării *Femeia și socialismul* în special, vezi în: Prefață la ediția românească a acestei scrieri, Editura Politică, București, 1961.

⁷ Vezi V. I. Lenin, *Opere*, vol. 33, E.P.L.P., București, 1957, p. 34.

⁸ *Ibidem*, p. 35.

se poate realiza o adevărată eliberare a femeii¹. Diferitele poziții față de situația femeii constituie un nou indiciu al deosebirii între pseudo-democrația burgheză și reala democrație, cea proletară². „Democrația burgheză — arată Lenin — promite în vorbe egalitate și libertate... Dar capitalismul nu poate fi consecvent nici în ceea ce privește egalitatea formală... și una dintre manifestările flagrante ale acestei inconsecvențe este inegalitatea juridică dintre femeie și bărbat. Deplina egalitate în drepturi nu a acordat nici un stat burghez, nici chiar cel mai progresist, cel mai republican, cel mai democrat dintre ele. Republica sovietică din Rusia însă a măturat dintr-o dată toate urmele legislative ale inegalității femeii“³.

Stabilirea raportului între lupta de emancipare a femeii și lupta generală a proletariatului, importanța realizării celei dintâi pentru succesul celei din urmă se datoresc tot lui V. I. Lenin, care a arătat că: „proletariatul nu va putea să obțină libertate deplină, fără să cucerească libertate deplină pentru femeie“⁴. „Din experiența tuturor mișcărilor de eliberare — arată Lenin — reiese că succesul revoluției depinde de măsura în care participă la ea femeile“⁵. Numeroasele mențiuni din operele lui V. I. Lenin se referă la rolul însemnat al femeilor muncitoare în construirea socialismului.

Ca o apreciere generală asupra importanței egalizării în drepturi a femeilor cu bărbații, Lenin a subliniat raportul între situația femeii și nivelul de cultură al unui stat, eliberarea femeii fiind cel mai bun indiciu al culturii superioare⁶.

* * *

Lucrările burgheze care cuprind date asupra luptei pentru emanciparea femeii, în secolul al XIX-lea, în România, prezintă parțial problema, prin omiterea aspectului neconvenabil intereselor de clasă ale burgheziei. Astfel, aceste lucrări, în afara faptului că nu prezintă în întregime atitudinea burgheziei și moșierimii față pe problema feminină, ascunzând realul conținut, preponderent retrograd al acestei atitudini, nu menționează că socialiștii au dus o luptă susținută în secolul al XIX-lea pentru emanciparea femeii. Autori burghezi din secolul al XX-lea, forțați de evoluția social-politică a acestui secol, prezintă unele revendicări pentru emanciparea femeii, similare cu cele susținute de

¹ Vezi V. I. Lenin, *Opere*, vol. 30, E.S.P.L.P., București, 1956, pp. 23—24, 104, 362—363.

² *Ibidem*, vol. 28, Editura Politică, București, 1959, pp. 170; *Ibidem*, vol. 30, pp. 25—26.

³ *Ibidem*, vol. 30, pp. 104, 339.

⁴ *Ibidem*, p. 363.

⁵ *Ibidem*, vol. 28, p. 171.

⁶ *Ibidem*, vol. 30, p. 399.

socialiști în secolul al XIX-lea, fără a menționa pe acești inițiatori ai luptei¹.

Necesitatea stabilirii adevărului istoric — anume demascarea atitudinii retrograde a reprezentanților burgheziei și moșierimii și precizarea faptului că primii propagandiști consecvenți ai unei reale emancipări economice, intelectuale, juridice, politice a femeii au fost socialiștii din secolul al XIX-lea, nu elemente burgheze din secolele XIX—XX, cum reiese din lectura publicațiilor sus-citate, — a constituit principalul mobil al alcătuirii acestui studiu.

Necesitatea emancipării femeii. În secolul al XIX-lea, în România, situația femeilor, privită din punct de vedere economic, intelectual, civil și politic, cerea — în însuși cadrul orînduirii capitaliste, — o susținută acțiune pentru emanciparea lor, în limitele posibile impuse de existența regimului burghezo-moșieresc.

Dacă din punct de vedere juridic-politic, situația femeilor muncitoare era similară cu a celor din clasele exploatatoare, economicește ea era diferită. Femeile din clasele exploatatoare care nu aveau venituri personale — nefiind integrate în producția socială, — sau nu puteau dispune liber de averea lor — date fiind unele prevederi ale codului civil pe care le vom aminti mai jos — erau dependente economicește de membrii familiei lor. Femeile muncitoare, eliberate de acest gen de dependență, erau totuși economicește în stare de inferioritate față de bărbații muncitori, deoarece la muncă egală primeau salarii mai mici. În acest sens este edificatoare următoarea paralelă :

	salariu lunar femei	salariu lunar bărbați ²
tipografie	15—40 lei	40—120 lei
cizmărie	25—50 „	60—120 „
fabrici pungi	10—30 „	30—70 „
pirotehnie	12—35 „	40—85 „
țesătorie	cca. 45 „	60—90 „
salăhori pavaj	35—45 „	45—60 „

¹ E. Stratilescu, *Temeiul mișcării feministe. Mic istoric al mișcării feministe din România*, București, 1919. Calipso Botez, *Problema drepturilor femeii române. cu o introducere istorică asupra feminismului*, București, 1919. Idem, *Problema feminismului*, București, 1920; Oscar Randi, *Il femminismo in Romania*, Europa Orientale, Roma, august 1926, p. 456.

² Arh. St. Buc., Fond R.E.A.Z., dos. 97/1885, f. 43; Fond Primăria București, fasc. 4563, mapa 11, vol. I, seria 5/1898, f. 2, 4. „Lumea Nouă”, 29 iulie 1897, p. 2.

În cadrul orînduirii capitaliste (spre deosebire de deplina emancipare, posibilă numai în comunism), emanciparea economică pentru femeile burgheze însemna independența materială, realizabilă, în cazul celor fără venituri, prin integrarea într-o profesie manuală sau intelectuală, iar în cazul celor deținătoare de avere prin schimbarea legislației civile; pentru femeile muncitoare emanciparea economică era egalizarea salarizării lor cu aceea a muncitorilor.

Menținerea femeii în stare de inferioritate intelectuală se reflectă în însuși sistemul de învățămînt. În primul rînd, școlile rurale și urbane, primare și secundare pentru fete erau în număr mai mic decît cele pentru băieți¹. Urmarea acestui fapt era procentajul colosal al analfabetismului în rîndurile femeilor. După o statistică, realizată prin urmărirea cazurilor în care femeile au putut sau au fost în imposibilitate de a iscăli contractele de căsătorie, rezultă următoarea situație: între 1870—1890, în orașe, din 100 de femei au iscălit 35, în sate din 100 au iscălit 4—5. Prezentatorul acestor date statistice subliniază că de foarte multe ori cele care reușeau să semneze „nu erau în stare să citească un rînd”². Starea de inferioritate culturală a femeii era și urmarea modului alcătuirii programelor școlare pentru școlile secundare de fete, diferite de cele pentru băieți. Dacă după 1864, programele învățămîntului primar erau identice pentru băieți și fete, în școlile secundare, unde se puteau dezvolta aptitudinile adolescenților de ambele sexe, învățămîntul pentru fete era dirijat către literatură, artă și economia casnică, pregătindu-le nu pentru exercitarea unor profesii, ci pentru viața de familie. Emanciparea intelectuală, așa cum era văzută de elementele progresiste din secolul trecut, consta în identificarea condițiilor de instrucție — educație pentru ambele sexe, cu efectul profesional corespunzător: accesibilitatea tuturor profesiunilor pentru femei ca și pentru bărbați.

În privința situației juridice-civile a femeii în România, starea ei de inferioritate fusese accentuată prin adoptarea Codului civil napoleonian. Ca întreaga sa legislație, Codul civil al lui Napoleon se baza pe superioritatea preconceptă a bărbatului. Adoptarea acestui cod a însemnat un regres pentru situația civilă a femeii din România; codurile Calimach, Caragea, deși situau familia pe dreptul de autoritate al bărbatului, aveau o largă concepție în ceea ce privește autonomia femeii în familie, iar Codul civil Napoleon, în mare parte adoptat la noi în 1865, limita rolul femeii ca mamă, tutore și administratoare a averii³. Ca exemplu comparativ între codurile Calimach, Caragea pe de o parte și Codul civil român prelucrat după cel napoleonian, pe de alta, reproducem prevederile lor în privința bunurilor personale ale femeii căsătorite. Referindu-se la averea dotală, Codul Calimach arată că femeia

¹ „Noua revistă”, 20 noiembrie 1883, pp. 12—13, 4 dec. 1883, p. 27.

² „Revista economică”, 6 iulie 1894, pp. 67—68.

³ A. I. Sturza, *La femme en Roumanie. Sa condition juridique et sociale dans le passé et le présent*, Paris, 1911. Calipso Botez, *Problema feminismului*, București, 1920.

„...poate să dispozeze slobod după a ei voință și plăcere“¹, Codul Caragea prevedea : „...este volnică să o vînză, să o zălogească, să o împrumute, să o dăruiască...“², spre deosebire de Codul civil român care indica „...nu o poate da, înstrăina, ipoteca... fără concursul bărbatului“³.

La viața politică femeile nu participau nici ca alegătoare, nici ca eligibile. Prin emanciparea civilă și politică a femeii se înțelegea egalizarea drepturilor civile și politice ale ambelor sexe.

Poziția burgheziei și moșierimii în problema emancipării femeii.

Condițiile în care se ducea lupta pentru emanciparea femeii reies din analiza poziției burgheziei și moșierimii, cunoscută din broșuri, conferințe, publicații periodice și dezbateri parlamentare. Numeroasele broșuri, apărute în cursul celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea, ne dau primele indicații asupra poziției retrograde a claselor exploatare față de una dintre necesitățile sociale ale epocii, emanciparea femeii. În deceniul al șaptelea al secolului trecut, reprezentanți ai burgheziei și moșierimii considerau că femeia trebuie să fie numai „soție, mamă, administratoarea casei“⁴, recunoscînd necesitatea instrucției — dar numai pentru aceste scopuri — dezaprobînd total vreo încercare a femeilor de a participa la „ocupațiuni înalte“⁵ și considerînd „o absurditate“ eventuala instrucție identică a ambelor sexe⁶. În general, se considera ca indiscutabilă inferioritatea intelectuală a femeii și, în consecință, participarea femeilor la viața politică nu era admisă. Un reprezentant al moșierimii, T. Cămărășescu, nu numai că susținea inoportunitatea acordării drepturilor politice pentru femei, dar contesta însuși dreptul lor de a participa la viața politică⁷. Menționăm că în prezentarea articolului, redacția „Binelui public“ — organ de presă al unei fracțiuni politice a moșierimii — se declara de acord cu opiniile autorului.

Ca efect al evoluției social-politice generale și sub influența propagandei socialiste pentru emanciparea femeii, în deceniile următoare

¹ Codul Calimach, p. II, cap. 33, art. 1659.

² Codul Caragea, p. III, cap. 16, art. 46.

³ Codul civil român, art. 199.

Din articolele Codului civil menționăm : art. 131, relativ la consimțămîntul părintilor pentru căsătoria copiilor dă precădere tatălui ; art. 197 — „Femeia nu poate porni judecată fără autorizațiunea bărbatului ei“ ; art. 307 oprește cercetarea paternității ; art. 343 stabilește că numai tatăl are drept de administrare și folosință a averii personale a copiilor ; art. 345—348 prevăd restrîngerea drepturilor de tutelă a mamei asupra copiilor, chiar cînd tatăl este decedat ; art. 1242 „numai bărbatul are administrațiunea averii dotale, în timpul căsătoriei. El singur are drept de a urmări pe debitorii și pe deținătorii averii dotale, de a lua fructele și dobînzile și de a primi capitalurile“ ; art. 1245 — „Dacă dota sau parte din dotă constă în obiecte mișcătoare... bărbatul se face proprietarul acestor obiecte“. (Extrase din *Codul civil român*, adnotat de C. N. Hamangiu, București, 1897).

⁴ Xanta, *Femeia*, București, 1863, p. 14.

⁵ G. Vulturescu, *Progresul prin femeie*, București, 1865.

⁶ C. Eraclide, *Femeia și misiunea ei în familie și în societate*, București, 1870, pp. 111, 127.

⁷ „Binele public“, 20—21 august 1879, p. 2 ; 22 august, 1879, pp. 2—3.

apare o oarecare schimbare în conținutul unor broșuri și conferințe ale reprezentanților burgheziei, referitoare la această problemă. Astfel în deceniul al noulea al secolului trecut se recunoștea că femeile sînt apte pentru unele profesii intelectuale, că ele trebuie să primească o instrucție serioasă. Nu se făceau afirmații asupra necesității emancipării civile și politice a femeilor; se afirma formal că emanciparea femeii este o problemă importantă, dar nu a prezentului ci a viitorului, însă se recomanda o asemenea instrucție pentru femei care nu putea constitui, de fapt, o bază a viitoarei lor emancipări. Schimbarea legislației, egalizarea în drepturi a femeii cu bărbatul era considerată inutilă¹.

În ultimul deceniu al secolului trecut în conținutul broșurilor se insista asupra necesității instrucției pentru femei fără identificarea instrucției și educației pentru ambele sexe. În cazul femeilor din familiile de moșieri se recomanda uneori orientarea către cunoașterea economiei agricole². Avînd în vedere faptul că prin prevederile codului civil, femeia căsătorită nu avea dreptul de a-și administra averea personală — ceea ce leza interesele femeilor din clasele exploatare, singurele posesoare de avere — unele elemente burgheze comentau inegalitatea juridico-civilă a femeilor³. Către sfîrșitul secolului, sub evidenta influență a propagandei socialiste, se combătea teoria inferiorității intelectuale a femeii și uneori se punea — fără precizări, fără indicarea metodelor de realizare — problema unei viitoare, îndepărtate emancipări politice a femeii⁴.

Așadar, în genere, aceste broșuri se referă îndeosebi la instrucția femeii din clasele exploatare, fără preocupări pentru femeile muncitoare; nu se admite coeducarea sexelor, nu se tratează emanciparea economică, civilă, politică a femeii.

În decursul ultimelor decenii ale secolului al XIX-lea au apărut și unele publicații periodice burgheze feministe ca: „Femeia romînă”. „Buletinul ligii femeilor”, „Dochia”. Dintre acestea, la un nivel mai ridicat, în raport cu opinia, în general, retrogradă a burgheziei și moșierimii, era linia periodicului feminist „Femeia romînă”, editat sub conducerea Mariei Flechtenmacher. Bine intenționată, dar nedepășind — decît sporadic, fără combativitate — interesele clasei burgheze căreia îi aparținea, Maria Flechtenmacher a dus o campanie susținută în scopul îmbunătățirii învățămîntului pentru fete, cuprinderii femeilor în profesiunile intelectuale, rezervate numai bărbaților, cerînd instrucție egală pentru ambele sexe. Pentru a dovedi capacitatea intelectuală a femeii, revista reproducea articole cu asemenea conținut din presa străină, dări de seamă ale congreselor și conferințelor feministe din

¹ A. Lazariu, *Cîteva cuvinte despre femeie*, Piatra Neamț, 1885. E. Mironescu, *Educațiunea actuală a femeii romîne*, Bîrlad, 1887.

² N. Pătrașcu, *O altă direcție în creșterea femeii romîne*, București, 1894; X. Gheorghiu, *Rolul și condițiunea femeilor*, București, 1895. S. Radianu, *Emancipare or cultură superioară a femeii* în „Jurnalul societății centrale agricole din România”, 10 ian. 1897, pp. 33—38.

³ L. Colescu, *Condition de la femme mariée en droit roumain*, București, 1893.

⁴ N. Cornea, *Femeia*, Bacău, 1899.

străinătate. Revista cuprindea mențiuni asupra necesității emancipării economice a femeilor din mica burghezie — cerându-se școli profesionale pentru fete — și a femeilor muncitoare — comentându-se insuficiența lor salarizare, dar fără precizarea necesității egalizării salariilor pentru ambele sexe¹. Încetarea editării revistei, în anul 1881, constituie un element de stagnare în acest început pozitiv al propagandei duse de unele elemente progresiste burgheze pentru emanciparea femeii.

Către sfârșitul secolului al XIX-lea apare revista „Dochia“, editată sub conducerea Adelei Xenopol². Impregnat de idealism și misticism, conținutul revistei „Dochia“ se referă exclusiv la femeile din clasele exploatoare. În privința unei emancipări economice — amintită în articolul-program din primul număr — în corpul revistei nu există nici o preocupare pentru femeile aparținând maselor exploitate; economicște obiectivul revistei era o parțială emancipare a femeilor burgheze. Se cereau drepturi politice pentru femei, fără vot universal, deci limitate la o minoritate, aparținând burgheziei și moșierimii, erau ignorate interesele majorității feminine, din masele exploitate.

În ultimele două decenii ale secolului al XIX-lea s-au constituit unele asociații feministe burgheze. „Reuniunea femeilor romine“, înființată în 1886 la Iași de Cornelia Emilian, avea ca scop formarea învățămîntului profesional pentru fete; această asociație înființează prima școală profesională de fete. În anul 1894, tot Cornelia Emilian inițiază la Iași crearea „Ligii femeilor romine“, cu o secție formată, în anul următor, la București. Din statutele Ligii reiese conținutul preponderent burghez al scopului formării ei; principalele puncte ale programului Ligii cereau acordarea de drepturi civile femeilor, pentru a-și administra singure averea, lărgirea cîmpului lor de activitate profesională, posibilitatea de a dobîndi titluri universitare, înființarea unei case de economii pentru femei³. Fiecare dintre aceste revendicări prezenta interes îndeosebi pentru femeile din clasele exploatoare. Administrarea averii, casele de economii, învățămîntul superior, titlurile universitare nu urmau să îmbunătățească situația femeii muncitoare, lipsită de avere și în imposibilitate de a aspira la învățămîntul superior și profesii de înalt nivel intelectual, încît aceste puncte din program caracterizează conținutul acțiunilor Ligii ca sprijinitoare a intereselor femeii burgheze îndeosebi. Prin sprijinirea învățămîntului profesional, Liga corespundea și intereselor femeii muncitoare. Necesitatea instrucției pentru femei, cu accentuarea importanței învățămîntului profesional — astfel organizat pentru a fi accesibil, util și femeilor din masele exploitate — constituie și un obiectiv al articolelor periodice „Buletinul Ligii femeilor“, editat de această asociație feministă. Prin sprijinirea învățămîntului profesional, susținerea, deși sporadică, a dreptului

¹ „Femeia romină“, 18 ianuarie, 1879, p. 1.

² Cuprinsul celeilalte publicații periodice sus-amintite, Buletinul Ligii femeilor, va fi prezentat mai jos la analiza activității acestei ligi.

³ Statutele Ligii femeilor din România, Iași, 1894. Cornelia Emilian, *Cite ceva*, București, 1909, pp. 50-51.

de vot al femeilor, aprecieri pozitive asupra propagandei profeministe dusă de socialiști, „Buletinul Ligii“ ca și Liga femeilor însăși, realizează, în lupta lor pentru emanciparea femeii, o linie în general progresistă, fiind privită în raport cu poziția retrogradă a majorității burgheziei.

Poziția sus-menționată a unor elemente burgheze și moșierești, referindu-se la cazuri izolate, personale sau limitate la un număr redus de persoane, nu reflectă opinia generală a claselor exploatoare în problema emancipării femeii. Poziția retrogradă a majorității burgheziei și moșierimii în această chestiune reiese din modul în care au fost dezbătute aspecte ale ei în Constituantă și Parlament, în a doua jumătate a secolului trecut. Deputații burgheziei și moșierimii, exprimând opinia acestor clase, pe care le reprezentau în viața politică, combăteau orice încercare de schimbare a legislației, de legiferare a vreunei tendințe de emancipare a femeii.

În Constituanta din 1866 s-a discutat și s-a considerat inoportună acordarea drepturilor politice pentru femei. Prin adoptarea noii constituții și menținerea Codului civil, prelucrat după cel napoleonian, femeia rămânea lipsită de drepturi politice și în inferioritate față de bărbat, din punct de vedere al drepturilor civile.

Peste un deceniu, în sesiunea Camerei din iunie 1876, D. Petrino, punând în discuție problema emancipării femeii, a fost combătut de G. Mirzescu „în aplauzele unanime ale Camerei“, fapt pe care este obligat să-l recunoască și un autor burghez¹.

Cu prilejul revizuirii constituției, în 1884, discutându-se schimbarea sistemului electoral, un grup de deputați — printre care C. A. Rosetti și unii membri ai grupării radicale — a propus acordarea drepturilor politice pentru femeile necăsătorite din moșierime și burghezie, care îndeplineau condițiile cerute de legea electorală. Propunerea, prezentată în Camera deputaților de I. Sturza, era formulată astfel: „Femeile nemăritate și văduvele care vor întruni condițiunile necesare pentru a face parte din cele trei colegii pentru Cameră și Senat și îndeplinesc celelalte condițiuni cerute de lege, vor vota direct“². Propunerea a fost primită cu ilaritate și discutată într-o atmosferă de totală nereziozitate. Președintele Consiliului de Miniștri a propus respingerea acestui amendament, considerându-l inoportun. Deși foarte limitată, referitoare numai la femeile din clasele exploatoare, numai la cele necăsătorite, pusă la vot, propunerea a fost respinsă. Dacă această propunere, privitoare la femeile din rîndurile burgheziei și moșierimii a fost respinsă, e ușor de presupus ce primire ar fi avut o propunere similară, referitoare la totalitatea femeilor, inclusiv cele din clasele exploatate.

În ultimul deceniu al secolului al XIX-lea, deși mișcarea feministă luase amploare pe plan internațional și reprezentanți politici ai burghe-

¹ Calipso Botez, *Problema feminismului*, p. 54.

² Dezbaterile Adunării deputaților, sesiunea 1883—1884, vol. II, p. 2355, (ședința Camerei din 16 mai 1884).

ziei și moșierimii romine erau prezenți la unele dintre aceste manifestări¹, cunoscând proporțiile și primele efecte pozitive ale mișcării, în Parlamentul român cereri de parțială emancipare civilă a femeii erau respinse. În ședința Camerei din 5 martie 1896 a fost prezentată petiția Ligii femeilor, prin care se cerea un început de egalitate civilă. Prezentând petiția, semnată de 100 de membre și aderențe ale Ligii, deputatul M. Ciocazan arăta că se cerea ca „...femeia măritată să fie scoasă din rîndurile minorilor, să i se recunoască dreptul de a-și administra singură averea...”². Deși această revendicare se referea îndeosebi la femeile din clasele exploatatoare, singurele posesoare de averi, trimisă la Comisia de petiții, cererea a fost respinsă, ca și cea identică înaintată Camerei la sfîrșitul aceluiași an, tot de Liga femeilor³.

Așadar, în afara propunerilor izolate, făcute de unele persoane sau de grupuri restrinse, pentru o limitată schimbare a situației femeii, poziția categoric retrogradă a majorității burgheziei și moșierimii, exprimată în publicații și îndeosebi în cadrul dezbaterilor parlamentare, caracteriza atitudinea claselor exploatatoare față de problema emancipării femeii.

Înainte de a analiza lupta propriu-zisă a socialiștilor pentru emanciparea femeii, considerăm necesară prezentarea atitudinii lor diferite față de poziția evident retrogradă a majorității burgheziei și moșierimii și față de acele manifestări burgheze profeministe care, deși aveau obiective limitate, izvorînd din interesele de clasă ale susținătorilor lor, totuși constituiau încercări pentru o parțială emancipare a femeii.

Întreaga propagandă socialistă pentru emanciparea femeii cuprindea critica poziției retrograde a burgheziei și moșierimii în această problemă. Comentînd atitudinea din parlament a deputaților burgheziei și moșierimii față de problema emancipării femeii, presa socialistă sublinia lipsa de seriozitate și poziția retrogradă a reprezentanților politici ai claselor exploatatoare⁴.

În privința atitudinii socialiștilor față de manifestările profeministe burgheze în România, se remarcă interesul socialiștilor pentru cunoașterea activității lor și tendința de a le susține, de a le dirija în sens progresist, pe cele care meritau încurajare. De pildă, unii socialiști au colaborat la „Femeia romînă” și „Buletinul Ligii femeilor romîne”, publicații progresiste în raport cu spiritul epocii. Prin colaborarea socialiștilor s-a ridicat nivelul ideologic al acestor reviste. În același timp socialiștii priveau cu interes și simpatie formarea unor asociații feministe în diferite orașe ale țării⁵.

¹ Actes du Congrès international des oeuvres et institutions feminines. Paris, 1890. pp. 529—533; Liste des délégués et adhérents étrangers (Al. Marghiloman, menționat ca delegat al Romîniei).

² Dezbaterile Adunării deputaților, sesiunea 1895—1896, p. 463.

³ „Lunea nouă”, 1 decembrie 1896, p. 2.

⁴ „Lumina”, 15 martie 1896, p. 74; „Mișcarea socială”, 27 aprilie 1897, p. 1.

⁵ „Femeia romînă”, 29 noiembrie 1879, pp. 601—603.

În ultimul deceniu al secolului trecut, poziția socialiștilor față de asociațiile feminine retrograde și cele care aveau între acțiunile lor și manifestări progresiste era net diferită. Astfel socialiștii criticau soluțiile utopice, fanteziste ale unei asociații feministe din București care încerca să creeze femeilor posibilități de a lucra în domenii foarte concurate de produsele ieftine ale industriei străine¹.

Deși cunoșteau lipsurile, limitele „Ligii femeilor“, totuși, dat fiind și aspectul pozitiv menționat al manifestărilor ei, socialiștii au salutat cu simpatie formarea Ligii², i-au observat acțiunile³, au încercat să-i stimuleze și să-i orienteze activitatea. Astfel, Sofia Nădejde făcea parte dintre membrele fondatoare ale acestei asociații feministe; prin activitatea ei de organizatoare, publicistă și conferențiară, în cadrul „Ligii femeilor“ și în afara ei, Sofia Nădejde era recunoscută de celelalte membre ale Ligii, ca principala luptătoare feministă din țara noastră⁴.

Conștient de limitele activității „Ligii femeilor“, pe care le arăta deschis prin presă⁵, Panait Mușoiu a încercat să organizeze activitatea ei. În cadrul unei conferințe, pe care a fost solicitat să o țină la Liga femeilor din Iași, el a făcut următoarele propuneri generale, conforme situației de fapt a Ligii, ca organizație feministă burgheză: organizarea de conferințe, apariția săptăminală a „Buletinului Ligii“, alcătuirea unei bibliografii generale a chestiunii emancipării femeii, cu traducerea sau prelucrarea materialelor apărute în limbi străine, colectarea și publicarea părerilor personalităților progresiste române și străine în această problemă, organizarea unui congres feminist.

Recomandările socialiștilor au fost urmate de „Liga femeilor“: s-au organizat conferințe, au fost date publicității acțiuni și opinii ale unor personalități progresiste în problema emancipării femeii⁶. Totuși, o intensă și susținută propagandă pentru o reală, totală emancipare a femeii rămânea o sarcină a socialiștilor care, în acea epocă, înainte de crearea unui partid comunist, aveau cele mai înaintate vederi în problemele sociale, inclusiv cea a emancipării femeii.

Lupta socialiștilor și muncitorilor înaintați pentru emanciparea femeii. Conștienți de importanța rezolvării problemei emancipării femeii, pentru succesul luptei de eliberare socială, în general, socialiștii au inițiat, din deceniul al optulea al secolului al XIX-lea, o susținută propagandă pentru emanciparea femeii. Începând cu articole din presă, această latură a propagandei socialiste își lărgeste cîmpul de activitate, după crearea cluburilor muncitorești; înscrisă în programul P.S.D.M.R.,

¹ „Lumea nouă“, 27 aprilie 1895, p. 1.

² *Ibidem*, 27 noiembrie 1894, p. 1.

³ *Ibidem*, 3 decembrie 1894, p. 2; 13 decembrie 1894, p. 3; 14 decembrie 1894, p. 3; 12 ianuarie 1895, p. 2; 21 ianuarie 1895, p. 3; 24 februarie 1895, p. 3; 1 martie 1895, p. 2.

⁴ Supliment la „Buletinul Ligii femeilor“, 1898, p. 26.

⁵ „Mișcarea socială“, 27 aprilie 1897, p. 1.

⁶ Supliment la „Buletinul Ligii femeilor“, 1898, pp. 20-26.

dezbătută în cadrulul Congresului al II-lea al acestui partid, problema emancipării femeii a constituit, pînă la sfîrșitul secolului al XIX-lea*, unul dintre obiectivele însemnate ale propagandei socialiste.

Din prima sa fază — care coincide cu perioada de formare a cercurilor socialiste, — propaganda socialistă pentru emanciparea femeii a cuprins laturile principale ale acestei probleme. Între anii 1879—1881, perioadă în care, după cum s-a arătat mai sus, în rîndurile burgheziei și moșierimii erau atotstăpînitore principii retrograde referitoare la problema emancipării femeii, socialiștii susțineau necesitatea și posibilitatea emancipării femeii din punct de vedere economic, intelectual, civil, politic. Amintim că în prima expunere a unor principii programatice ale cercurilor socialiste — „Un studiu psihiatric urmat de cîteva comentarii asupra ideilor sănătoase“ de dr. Russel — era cuprinsă și „emancipațiunea femeii de sub jugul economic al bărbatului... familia bazată exclusivamente pe... egalitate economică, politică și socială“¹. În presă, subliniindu-se importanța „colosalei chestiuni a egalității sexelor“², se analiza situația femeii muncitoare, care era mai exploatată decît muncitorii, primind un salariu inferior,³ și situația economică a femeilor din mica burghezie care, nefiind independente economiceste, rămîneau subordonate bărbaților⁴. În această perioadă, deși dezaprobau inegalitatea salarizării dintre femeile și bărbații muncitori, socialiștii încă nu accentuau necesitatea egalizării salarizării lor. În indicarea mijlocului pentru emanciparea femeii muncitoare, din punct de vedere economic, se remarcă un rest de influență a socialismului utopic; astfel se propune formarea unor asociații cooperatice ale femeilor muncitoare, în care produsul muncii lor să le revină în întregime⁵, soluție inaplicabilă, dată fiind lipsa de capital pentru procurarea materiei prime și a mijloacelor de producție, precum și situația generală a clasei muncitoare, în condițiile existenței statului burghezomoșieresc. Referindu-se la emanciparea economică a femeilor neintegrate în producție, din mica burghezie și familiile muncitorești, socialiștii cereau instruirea lor în scopul integrării în producție: „ceterem ca femeia să fie liberă economiceste, ca pîinea ei să nu depindă de capriciul bărbatului... Dacă voiți... civilizațiune reală a societății, dați femeii mijlocul de a trăi prin sine însăși... dați școli de profesioni... ateliere de lucru, instruiți-o, puneți-o pe cale de a deveni o utilitate socială“⁶. Problema instrucției femeilor, ca condiție principală

* Propaganda socialistă pentru emanciparea femeii a continuat și în secolul al XX-lea; delimitarea de mai sus este determinată de faptul că subiectul prezentei lucrări se referă numai la secolul al XIX-lea.

¹ *Documente din mișcarea muncitorească, 1872—1916*, culese și adnotate de M. Roller, Ed. C.G.M., 1947, pp. 30—31.

² „Femeia romină“, 23 august 1879, p. 477.

³ *Ibidem*, 1 ianuarie 1881, pp. 1—3.

⁴ *Ibidem*, 3 februarie 1880, p. 57.

⁵ *Ibidem*, 1 ianuarie 1881, pp. 1—3.

⁶ *Ibidem*, 3 februarie 1880, pp. 57—59.

a emancipării lor economice, ocupa un loc larg în propaganda socialistă referitoare la această problemă. În primul rînd se aduceau dovezile fiziologice, științifice, asupra egalității inteligenței femeilor și bărbaților, subliniindu-se inexactitatea teoriilor opuse, conform cărora, din acest punct de vedere, femeile ar fi fost inferioare. De pildă, se reproduceau dări de seamă ale Academiei de Științe din Franța, care dovedeau egalitatea intelectuală între sexe¹. În consecință, se susținea necesitatea instrucției identice pentru ambele sexe, pregătirea femeilor pentru toate profesiunile, inclusiv cele intelectuale. De asemenea socialistii criticau sistemul de învățămînt cu programe diferite în școlile secundare de fete și îndeosebi combăteau atitudinea „Consiliului general de instrucțiune care, în ședințele sale din 1880, a hotărît menținerea acestui sistem, refuzînd identificarea instrucțiunii fetelor cu aceea a băieților”². Expunerea situației civile a femeii, critica legislației burgheze — care o menținea în inferioritate din punct de vedere juridic ca mamă, tutore, posesoare a unor bunuri materiale — formează conținutul articolului *Starea femeilor și mijlocul prin care se vor putea emancipa* de Sofia Nădejde, care propune ca prim mijloc pentru emanciparea civilă a femeii tot lărgirea posibilităților de instrucție, schimbarea sistemului de învățămînt.

În privința drepturilor politice ale femeilor, socialistii susținea necesitatea participării femeilor la viața politică, cu aceleași drepturi ca și bărbații; în articolele polemice, ei combăteau opiniile burgheziei și moșierimii, care contestau posibilitatea, oportunitatea și chiar dreptul femeilor de a participa la viața politică³.

Continuîndu-se acest viguros început, din anii 1879—1881, al propagandei socialiste pentru emanciparea femeii, în decursul deceniului al nouălea al secolului trecut, în presa socialistă se susțineau aceleași idei, cerîndu-se femeilor să lupte ele înseși pentru emanciparea lor, indicîndu-li-se ca mijloc fundamental pentru eliberarea lor, înțelegerea ideilor socialiste și participarea la mișcarea socialistă⁴.

Pentru această perioadă, se remarcă îndeosebi activitatea Sofiei Nădejde, care susținea necesitatea emancipării femeilor, în cuprinsul articolelor sale publicate în „Contemporanul”, „Drepturile Omului”, „Munca”, „Democrația socială”, „Lumea nouă”, sub titluri ca: *Emanciparea femeii, Educația femeii, Femeile proletare, Studentele, Femeia și legea, Trebuie să lucreze femeile pentru drepturi politice?, Rolul femeii în mișcarea socială* etc.

În prima perioadă a activității sale, Sofia Nădejde era influențată de unele opere profeministe burgheze și păstra concepții idealiste, prin care subestima importanța factorului economic în emanciparea femeii. Eliberîndu-se de sub influența idealistă a operelor burgheze, în

¹ „Femeia romină”, 25 martie 1879, pp. 117—179; 7 iulie 1879, pp. 382—383.

² *Ibidem*, 2 noiembrie 1880, pp. 425—426, 24 noiembrie 1880, pp. 453, 455.

³ *Ibidem*, 15 februarie 1879, pp. 97—98, 18 februarie 1879, pp. 105—106.

⁴ „Dacia viitoare”, 16 februarie 1883, pp. 24—27; 1 martie 1883, pp. 34—35; „Drepturile omului” 5 februarie 1885, p. 2, 21 februarie 1885, p. 1.

a doua perioadă a activității sale, Sofia Nădejde a înțeles că dezvoltarea economică a societății explică starea de inferioritate a femeii, a susținut identitatea de interese ale muncitorilor de ambe sexe, necesitatea luptei lor comune împotriva exploatării capitaliste¹.

O contribuție importantă a presei socialiste în elucidarea aspectelor problemei emancipării femeii o constituia începerea publicării operelor marxiste cu conținut referitor și la această problemă: *Capitalul, Origina familiei, a proprietății private și a statului*.

Menționăm că programul cercurilor socialiste, cuprins în *Ce vor socialistii români*, apărut tot în această perioadă, cuprindea și următoarele prevederi: „1. vot universal direct. Orice cetățean, orice cetățeană ajungând la 20 de ani să aibă drept de vot... 9. Egalitatea femeii”². Dar lipsa principală a programului — omiterea ideii fundamentale a teoriei marxiste, referitoare la necesitatea înlăturării exploatării, prin revoluția proletară — se reflectă și în problema emancipării femeii: propunând egalitatea femeilor, programul excludea unica posibilitate pentru realizarea deplină a ei, și anume revoluția proletară.

Ca în diferite alte probleme ale mișcării muncitorești, și în cea a emancipării femeii se fac noi clarificări o dată cu crearea cercurilor muncitorești. Pentru ultimii ani ai deceniului al nouălea, în articolele referitoare la necesitatea emancipării femeii se remarcă sublinierea importanței emancipării femeilor muncitoare pentru succesul luptei revoluționare a proletariatului.

La începutul deceniului al zecelea al secolului trecut, prin formarea cluburilor muncitorești, propaganda socialistă pentru emanciparea femeii și-a multiplicat mijloacele de acțiune și și-a îmbogățit conținutul. Articolelor referitoare la emanciparea femeii, publicate în presa socialistă, li se adăugau traduceri și prelucrări de opere cu acest subiect și conferințe pe aceeași temă, ținute la cluburile muncitorești. În broșuri și în ziarul „Munca” au apărut traduceri și prelucrări ale lucrărilor *Femeia și socialismul* de A. Bebel, *Chestia lucrătoarelor și a femeilor de acuma* de Clara Zetkin. La clubul muncitorilor din București se organizau conferințe în cadrul cărora se prelucrau operele susmenționate. se făceau referiri la situația femeilor din România, se sublinia necesitatea unei totale egalizări în drepturi a femeilor cu bărbații, în însăși orinduirea capitalistă, menționându-se că deplina emancipare a femeii este posibilă numai în socialism³. Conținutul acestor conferințe stimula interesul pentru problema emancipării femeii: corespondente anonime ale ziarului „Munca” cereau noi conferințe cu acest subiect⁴.

Un element nou în raport cu perioada anterioară, în propaganda pentru emanciparea economică a femeii muncitoare se remarcă în privința propunerilor pentru realizarea acestei emancipări: spre deo-

¹ V. Botez. L. Pop, *Lupta pentru emanciparea femeii în paginile revistei „Contemporanul”, „Contemporanul”, nr. 28, 1956, p. 3.*

² *Documente din mișcarea muncitorească, 1872—1916, pp. 60—61.*

³ „Munca”, 23 iunie 1891, pp. 2—3, 24 octombrie 1893, p. 3.

⁴ *Ibidem.* 29 septembrie 1891, p. 4.

sebre de metodele utopice menționate, propuse în anii 1879—1881, se arăta că principalul mijloc pentru egalizarea salarizării femeilor muncitoare cu aceea a bărbaților muncitori era solidaritatea dintre ei, înlăturarea concurenței unui sex prin celălalt, organizarea lor comună, pe baza însușirii convingerii că, indiferent de sex, muncitorii sînt membrii aceleiași clase exploatate¹. Ca și în perioada anterioară, se susținea necesitatea emancipării civile și politice a femeii. În *Manifestul program al partidei muncitorilor*, publicat în martie 1891, cu prilejul alegerilor de deputați, și semnat de „Comitetul electoral al partidei socialiste române”, se includea „egalizarea condițiilor politice și juridice ale femeilor cu bărbații... regulamentarea muncii femeilor”².

În presa socialistă se accentua necesitatea propagandei în rîndurile muncitoarelor, pentru lămurirea lor și atragerea în mișcarea socialistă, ca unic drum al totalei lor emancipări³. În acest sens era orientată atitudinea clubului muncitorilor din București față de asociațiile de femei, ca: „Salvatorul”, „Ajutorul”, care cuprindeau numeroase elemente din masele exploatate. La începutul ultimului deceniu al secolului trecut, se formase în București o asociație „a femeilor sărace”, denumită „Salvatorul”. Principalul scop al asociației era acordarea de ajutoare, pe baza unei case de economii, cu capital format din depunerile celor circa 5 000 de membre. Desigur, marea majoritate a membrilor erau femei muncitoare. căci se preciza că „...au muncit luni de zile pentru a-și putea agonisi cîțiva franci... din care să-și plătească cotizația”⁴. Dată fiind această componentă socială a „Salvatorului”, în 1893, cînd conducerea burgheză a asociației a delapidat o mare parte a fondurilor, Clubul muncitorilor a propus — prin A. Bacalbașa — membrilor „Salvatorului”, formarea unei noi asociații, prin desființarea celei vechi. Noua asociație denumită „Ajutorul”, formată din majoritatea membrilor „Salvatorului”, era organizată de Clubul muncitorilor. Sediul asociației „Ajutorul” era la Clubul muncitorilor, unde se țineau și ședințele ei. Statutele asociației au fost propuse de Clubul muncitorilor⁵. Activitatea noii asociații fiind îndrumată de Clubul muncitorilor, „Ajutorul” participa la Congresele P.S.D.M.R., ca asociație afiliată⁶.

Crearea P.S.D.M.R. marchează un moment important în lupta pentru emanciparea femeii, deoarece acesta a fost primul partid politic din România care a înscris în programul său egalizarea drepturilor ambelor sexe. Astfel, în programul adoptat la primul Congres al P.S.D.M.R., în

¹ „Munca”, 10 iunie 1890, pp. 1—2; 23 februarie 1892, p. 4.

² *Documente din mișcarea muncitorească, 1872—1916*, p. 143.

³ „Munca”, 13 ianuarie 1891, p. 3; „Democrația socială”, 19 aprilie 1892, p. 1.

⁴ „Munca”, 27 iunie 1893, p. 3.

⁵ *Ibidem*, 16 mai 1893, pp. 3—4, 23 mai 1893, p. 4; 30 mai 1893, p. 4; 20 iunie 1893, pp. 3—4.

⁶ *Documente din mișcarea muncitorească, 1872—1916*, pp. 227—240, 261.

1893, se prevedea : „1. Vot universal, egal, direct, secret... fără deosebire de sex... 5. Egalizarea condițiilor juridice și politice ale femeilor cu ale bărbaților“¹. În paragraful programului destinat protejării muncii se prevedea „regulamentarea muncii femeilor“².

Problema emancipării femeii — îndeosebi sub aspectul ei politic — a ocupat un loc principal în dezbaterile Congresului al II-lea al P.S.D.M.R., din anul 1894. La Congres au participat și femei socialiste, delegate ale unor asociații afiliate P.S.D.M.R. În cadrul discuțiilor ample referitoare la necesitatea votului universal, a fost dezbătută și problema emancipării politice a femeii. Printre participantele active la discutarea acestei probleme s-a remarcat socialista Izabela Andrei, profesoară în orașul Roman.

Deși elementele burgheze din conducerea P.S.D.M.R. au dirijat dezbaterile îndeosebi către aspectul politic al problemei emancipării femeii, subordonând-o revendicării votului universal, în cuprinsul intervențiilor s-au discutat și alte laturi ale acestei probleme. Astfel, s-a subliniat că problema emancipării femeii se prezintă sub diferite aspecte : economic, civil, politic, cultural. S-a precizat că este necesar să se facă deosebirea între interesele femeilor din clasele exploatare și cele ale femeilor muncitoare. Problema emancipării economice, de pildă, se prezenta diferit pentru femeile din diferite clase sociale ; pentru femeile muncitoare este necesară înțelegerea intereselor lor comune cu ale muncitorilor, înlăturarea concurenței dintre ei, prin organizare comună și egalizarea salarizării. În privința drepturilor politice s-a precizat faptul că obținerea lor pentru femei, fără realizarea votului universal, ar fi însemnat numai participarea femeilor din clasele exploatare la viața politică. Sub acest aspect s-a insistat asupra legăturii dintre revendicarea votului universal și problema emancipării femeii. De asemenea, în cursul dezbaterilor s-a subliniat necesitatea atragerii muncitoarelor în mișcarea socialistă, intensificarea propagandei în rândurile femeilor, dată fiind importanța participării lor pentru succesul deplin al mișcării³.

Rezoluția, votată în unanimitate, cuprindea următoarele : „Congresul declară că va lupta : 1. Pentru absoluta egalitate între bărbat și femeie în ceea ce privește exercitarea tuturor profesiunilor, fie liberale, fie manuale, precum și în privința instrucțiunii. 2. Pentru egalitatea drepturilor politice și civile dintre femeie și bărbat. 3. Pentru principiul „la muncă egală, salariu egal“. 4. Pentru alcătuirea de legi protectoare a muncii femeii în ateliere și fabrici“⁴.

Stabilirea obiectivelor mișcării socialiste în problema emancipării femeii a dat un nou impuls, clarificare și orientare acestei laturi a

¹ *Documente din mișcarea muncitorească, 1872—1916*, p. 199.

² *Ibidem*, p. 201.

³ „Munca“, 24 aprilie 1894, pp. 3—4.

⁴ *Documente din mișcarea muncitorească, 1872—1916*, p. 232.

propagandei socialiste din anii următori Congresului al II-lea al P.S.D.M.R.¹.

Un bogat material din presa socialistă, îndeosebi din „Lumea nouă“ se referă la condițiile grele de muncă și la salarizarea inferioară a muncitoarelor, subliniind, în dese rânduri, necesitatea organizării lor împreună cu muncitorii, pentru ca, pînă la victoria proletariatului împotriva oricărei exploatați, să se realizeze condiții de muncă și salarizare egale pentru femeile și bărbații muncitori. Se insista asupra intereselor comune ale muncitorilor și muncitoarelor, arătându-se că „...în caz de neunire nici o mișcare a celor dintîi sau a celor din urmă n-ar putea reuși“².

Situația culturală, instrucția femeilor rămîneau în atenția socialiștilor; se aduceau noi dovezi asupra absurdității teoriei inferiorității intelectuale a femeii³. Ca și în perioada anterioară, femeilor din mica burghezie li se recomanda instrucție serioasă pentru realizarea emancipării lor economice: eliberare de sub tutela bărbatului, printr-o situație economică independentă⁴. Se critica atitudinea burgheziei în problema emancipării profesional-intelectuale a femeii: spre exemplu „Lumea nouă“ publica protestul socialiștilor, în cazul neadmiterii unei femei ca profesor universitar, critica atitudinea ministrului Cultelor, care impunea în școlile secundare de fete programe diferite de cele existente în școlile de băieți⁵.

În articole de presă și conferințe, ținute în diferite orașe, se arăta necesitatea schimbării legislației pentru egalizarea juridică, civilă între femei și bărbați; pentru susținerea propunerii erau citate și comentate paragrafele din Codul civil, pe baza cărora femeia era nedreptățită ca mamă, tutore, posesoare de bunuri⁶.

Necesitatea acordării drepturilor politice femeilor continua să fie obiectul a numeroase articole de presă. Cu acest prilej se insista asupra legăturii între deplina emancipare a femeilor și eliberarea generală socială de sub exploatarea capitalistă: „...Cerem egalizarea drepturilor femeii cu ale bărbatului. Dar această egalizare nu se va putea face pe

¹ Ne referim îndeosebi la articole de presă și conferințe, organizate de cluburile muncitorești, deoarece în congresele următoare ale P.S.D.M.R., încercările elementelor burgheze din conducere de a orienta activitatea partidului îndeosebi către probleme politice — ca aceea a votului universal — prin neglijarea problemelor sociale, se reflectă și în modul abordării emancipării femeii. Astfel, în următoarele congrese această problemă nu mai intră în dezbateri, în afara congresului al IV-lea, cînd a fost privită parțial, numai sub aspectul ei politic: în rezoluția referitoare la modificarea Programului partidului se cer „drepturi politice pentru femei“. (*Documente din mișcarea muncitorească*, 1872—1916, p. 265).

² „Lumea nouă“, 19 decembrie 1898, p. 2.

³ „Mișcarea socială“, 9 martie 1897, p. 4; 6 aprilie 1897, p. 1; 27 aprilie 1897, p. 1; 22 iunie 1897, p. 1.

⁴ „Lumina“, 1 ianuarie 1896, p. 54; „Lumea nouă“, 19 decembrie 1897, p. 2.

⁵ „Lumea nouă“, 3 noiembrie 1894, p. 1; 17 noiembrie 1894, p. 2; 7 decembrie 1897, p. 3.

⁶ „Lumina“, 15 martie 1896, p. 74; „Lumea nouă“, 7 noiembrie 1897, p. 2; 12 martie 1898, p. 2; 16 aprilie 1898, pp. 1—2.

deplin decît o dată cu dezlegarea chestiei sociale de care e strîns legată. Bogații nu pot avea interes să dezrobească pe nimeni...“¹.

Data fiind înțelegerea faptului că realizarea socialismului era unica posibilitate a unei depline emancipări a femeii, care, la rîndul său, avea un rol însemnat în dobîndirea victoriei socialismului, în ultimii ani ai secolului al XIX-lea s-a intensificat propaganda socialistă în rîndurile femeilor muncitoare, devenind evidente și primele sale efecte. Numeroase apeluri adresate femeilor socialiste le îndemnau ca ele înseși să fie în primele rînduri ale propagandiștilor pentru emanciparea femeilor². Se sublinia importanța intensificării propagandei în rîndurile femeilor pentru a le atrage în mișcarea socialistă, în scopul emancipării lor și al asigurării succesului acestei mișcări³. Se arăta că: „...femeile cată să intre în marea luptă revoluționară, numai așa vor dobîndi libertatea și cu prețul acesta vor merita-o“⁴, subliniindu-se că ele au datoria de a lupta alături de socialiști, care au înscris în programul lor emanciparea femeii. Se sublinia interdependența dintre emanciparea femeii și victoria socialismului („victoria clasei muncitoare nu se va putea săvîrși pînă cînd jumătatea de sex feminin, a omenirii, va zace încă sub jugul pre-judițiilor“)⁵ și importanța participării femeilor în mișcarea socialistă („mărimea și puterea organizațiilor noastre să fie măsurată cu numărul femeilor care iau parte la ele“)⁶.

Manifestul adresat femeilor cu prilejul zilei de 1 Mai 1900 cuprindea o aspră critică a societății burgheze — care le privează de drepturi, menținîndu-le în inferioritate economică, civilă, politică — și un apel pentru solidarizarea lor cu mișcarea socialistă⁷.

Propaganda socialistă a avut ecou în rîndurile femeilor muncitoare, efectele fiind vizibile îndeosebi în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea, cînd se remarcă progresele organizării în rîndurile muncitoarelor, larga lor participare și solidarizarea cu muncitorii în mișcarea grevistă precum și integrarea multor femei în mișcarea socialistă, deci urmarea căilor indicate de socialiști pentru emanciparea reală a femeilor.

Data fiind inegalitatea economică între femeile muncitoare și muncitori, concretizată prin salarizarea inferioară a celor dintîi, socialiștii și muncitorii înaintați de ambe sexe au luptat pentru majorarea salariilor femeilor, pînă la egalizarea salarizării lor cu aceea a muncitorilor. Elementul principal pentru atingerea acestui scop era organizarea muncitoarelor alături de muncitori, formînd o singură voință și forță de acțiune împotriva exploatatorilor. Ca efect al experienței lor și al propagandei socialiste menționate, muncitoarele păseau treptat spre organi-

¹ „Lumca nouă“, 19 decembrie 1897, p. 2.

² „Munca“, 17 octombrie 1893, p. 3; 3 aprilie 1894, p. 2; 8 mai 1894, p. 2; 31 iulie 1894, p. 2.

³ „Lumina“, noiembrie 1895, pp. 38—39; „Lumca nouă“, 11 aprilie 1895, p. 1; 23 octombrie 1896, p. 1.

⁴ „Munca excepțională“, 25 februarie 1896, p. 1.

⁵ „Lumca nouă“, 16 iulie 1900, p. 1.

⁶ *Ibidem*, 14 mai 1900, p. 2.

⁷ *Ibidem*, 16 aprilie 1900, p. 1.

zare alături de muncitori. În ultimele decenii ale secolului al XIX-lea se semnaleză prezența femeilor la întrunirile muncitorești¹, ceea ce arată interesul lor pentru lupta muncitorilor și dorința de participare la această luptă. Treptat, muncitoarele au depășit stadiul în care nu participau la lupta muncitorilor împotriva exploatării, integrându-se și ele în această luptă. Văzînd necesitatea organizării împreună cu muncitorii, femeile au intrat în asociații muncitorești. De pildă, numeroase muncitoare erau membre ale asociației tipografice „Gutenberg” și ale asociației „Dezrobirea” a muncitorilor croitori². Efectele organizării au devenit evidente în scurt timp; prin participarea la asociația „Dezrobirea” și lupta comună cu muncitorii, muncitoarele au obținut majorări de salariu³.

Pe măsura progreselor organizării, femeile muncitoare s-au integrat în cea mai vie formă de luptă pentru îmbunătățirea salarizării, grevele. În februarie 1893 a avut loc greva celor 200 de muncitoare de la fabrica de chibrituri Filaret. Grevistele cereau majorarea salariilor, declarînd că nu vor începe lucrul dacă această condiție nu va fi primită și respectată. În timpul grevei muncitoarele au dovedit „...un excelent spirit de solidaritate”⁴.

Muncitoarele și muncitorii tipografiei Miron Costin din Iași — 60 femei, 15 bărbați, — au declarat grevă în octombrie 1897, cerînd majorarea salariilor și suprimarea abuzurilor în achitarea lor. După citeva zile de la declararea grevei, în timpul unei întruniri a greviștilor, muncitoarele și-au declarat hotărîrea de a continua greva, care a durat cca. 20 de zile⁵. Pentru cauze similare în luna următoare a aceluiași an, la frîngheria Birman din București, muncitoarele au intrat în grevă⁶.

Solidaritatea între femeile și bărbații muncitori, depășirea stadiului concurenței dintre sexe, sprijinul acordat muncitoarelor de către muncitori nu numai pentru majorarea salariilor, dar pentru egalizarea condițiilor de muncă și salarizare, devin foarte evidente în timpul grevei muncitorilor croitori din Galați, în august 1898. Greviștii cereau majorarea salariilor; se menționa participarea muncitoarelor la grevă și faptul că „ele erau foarte hotărîte” să nu înceteze greva fără atingerea obiectivului ei. Se preciza că atunci cînd patronii au oferit numai muncitorilor unele majorări de salarii „...greviștii sînt hotărîți a nu ceda de loc; ei cer a se acorda și lucrătoarelor aceleași avantaje ca și lucrătorilor”. Greva s-a încheiat cu succes, salariile muncitorilor și muncitoarelor au fost majorate⁷. Ca și în Galați, greva muncitorilor croitori din

¹ „Muncitorul”, 25 februarie 1888, p. 4; „Lumea nouă”, 3 august 1896, p. 2; 2 septembrie (în text greșit august) 1896 p. 2.

² „Gutenberg”, 24 decembrie 1893, p. 1; „Tribuna tipografică” 5 noiembrie 1899, pp. 2—3; „Lumea nouă” 29 decembrie 1896, p. 2; 6 august 1898, p. 1.

³ „Lumea nouă” 6 august 1898, p. 1.

⁴ „Munca”, 21 februarie 1893, p. 4.

⁵ „Lumea nouă”, 2 octombrie 1897, p. 2; 3 octombrie 1897, p. 3; 7 octombrie 1897, p. 3.

⁶ *Ibidem*, 26 noiembrie 1897, p. 3; 6 decembrie 1897, p. 2.

⁷ „Lumea nouă”, 19 august 1898, p. 2; 22 august 1898, p. 2; 25 august 1898, p. 2.

Brăila, pentru majorarea salariilor, s-a desfășurat cu participarea muncitoarelor și s-a încheiat cu succes¹. După lupta grevistă din anii anteriori, în ianuarie 1899, a avut loc o nouă grevă a muncitorilor croitori din București, de această dată cu o largă participare a muncitoarelor. O principală cauză a grevei era o nouă scădere a salariilor. Greviștii cereau majorarea salariilor. Greva a fost precedată de o mare întrunire a muncitorilor și muncitoarelor². Referirile din presa muncitorească asupra grevei subliniază participarea vie a muncitoarelor. Greva încheindu-se cu succes, sînt feliitate „...lucrătoarele care au dus lupta cu atita curaj”³.

În afara participării la lupta grevistă, pentru sfîrșitul secolului trecut, sînt mențiuți și asupra altor acțiuni ale femeilor muncitoare, acțiuni care pot fi integrate între primele manifestări ale viitoarei lor emancipări. Lenin a arătat că mijloacele pentru realizarea unei laturi a emancipării femeii — eliberarea ei de împovărătoarele ocupații casnice — erau cantinele, căminele, creșele⁴. Înainte ca această constatare să fi fost conștient integrată între mijloacele emancipării femeii, intuitiv muncitoarele vedeau necesitatea creșelor și căminelor pentru copii. De pildă la Regia monopolurilor statului, din cei 1 000 de muncitori de ambe sexe, 900 erau femei⁵; presa democrată înregistra, ca un fenomen interesant, încercarea muncitoarelor de la Regie de a-și crea o creșă — leagăn, după expresia epocii — pentru copii⁶. Înfăptuirea acestui deziderat — deși nesatisfăcătoare, date fiind condițiile generale create muncitorilor în cadrul statului burghezo-moșieresc — era totuși un indiciu asupra tendinței muncitoarelor de a realiza latura sus-menționată a emancipării lor.

Fapt deosebit de important pentru viitoarea lor emancipare era acela că femeile muncitoare își ridicau nivelul ideologic, ceea ce avea să dea un nou și adinc conținut luptei lor pentru emancipare. În anul 1894 se semnala prezența, în Clubul muncitorilor din București, a mai multor femei socialiste, care doreau să formeze un grup de propagandă, pentru a da „o impulsie socialismului”⁷. În același an, Sofia Nădejde sublinia că „...un mare număr de femei înțeleg socialismul... femei muncitoare s-au arătat foarte doritoare să facă parte din Club”⁸. Cu doi ani mai tîrziu, prin progresele integrării femeilor în mișcarea socialistă se putea afirma că „...socialiștii au adus în rîndurile lor multe femei... femeile ca și bărbații sînt membrii cu drept egal în cluburile noastre și au luat parte chiar la Congres ca delegate ale unor organizații”⁹. La sfîrșitul secolului trecut se pregătea formarea unui cerc al femeilor socialiste¹⁰.

¹ „Lumea nouă”, 28 august 1898, p. 3; 2 septembrie 1898, p. 3.

² *Ibidem*, 17 ianuarie 1899, p. 2.

³ *Ibidem*, 31 ianuarie 1899, p. 3.

⁴ Vezî V. I. Lenin, *Opere*, vol. 29, pp. 412—414.

⁵ „Adevărul”, 3 septembrie 1896, pp. 1—2.

⁶ *Ibidem*, 28 mai 1899, p. 2; 3 iunie 1899, p. 2; 4 iunie 1899, p. 2.

⁷ „Munca”, 3 aprilie 1894, p. 2.

⁸ *Ibidem*, 7 august 1894, p. 1.

⁹ „Lumea nouă”, 16 octombrie 1896, p. 1.

¹⁰ *Ibidem*, 31 octombrie 1899, p. 4; 7 noiembrie 1899, p. 2.

În condițiile grele create prin atitudinea retrogradă a majorității burgheziei și moșierimii în problema emancipării femeii, s-a desfășurat lupta socialiștilor și muncitorilor înaintați pentru realizarea acestei emancipări. Prin cunoașterea operelor marxiste, referitoare la această problemă, socialiștii au propus — în condițiile existenței regimului burghezo-moșieresc — emanciparea economică, intelectuală, civilă și politică a femeii, prin egalizarea drepturilor ambelor sexe. De asemenea, ei au arătat că deplina emancipare a femeii se realizează numai prin trecerea la orînduirea socialistă, dar nu au văzut toate căile concrete prin care se poate ajunge la această emancipare; ele au fost stabilite de V. I. Lenin, pe baza cunoașterii evoluției social-economice a omenirii în epoca contemporană. Astfel, Lenin a arătat că înlăturarea de către puterea populară a vechilor legi și instituții, care limitau libertatea femeii, trebuie urmată, pentru deplina emancipare a femeii în comunism, de lupta de masă împotriva micii gospodării casnice¹. Mijlocul pentru realizarea deplinei emancipări a femeii este dezvoltarea cantinelor, căminelor, creșelor, denumite de Lenin „mlădițe ale comunismului“.

În perioada construcției socialismului și comunismului, în U.R.S.S. și țările de democrație populară, în afara legislației corespunzătoare, s-au creat toate posibilitățile pentru realizarea deplinei emancipări a femeii. În țara noastră „instaurarea puterii muncitorilor și țăranilor a pus capăt definitiv stării de inegalitate și de umilință, în care era ținută femeia în regimul burghezo-moșieresc, a statornicit deplina egalitate în drepturi a femeii“².

Pentru trecerea la comunism, în programul P.C.U.S., prezentat la Congresul XXII, au fost indicate „căile concrete de lichidare definitivă a situației inegale a femeii în munca de toate zilele“³.

Așadar, în România, primii propagandiști ai emancipării economice intelectuale, juridice, politice a femeii au fost socialiștii din secolul al XIX-lea, iar sarcina realizării acestei emancipări a revenit în secolul următor P.C.R. și regimului democrat-popular.

¹ Vezi V. I. Lenin, *Opere*, vol. 29, pp. 412—414.

² Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări, 1955—1959*, Editura Politică, București, 1959, p. 365.

³ E. G. Bulagușkin, *Construcția comunismului și dezvoltarea relațiilor matrimoniale și de familie* în „Probleme de filozofie“, nr. 3/1962.